

Gregoryen Ermeni Kilisesinde Patrik Seçiminin Krizে Dönüşmesi Ve Bunun Türk Basını İle Amerikan Belgelerine Yansıması (1944-1950) The Patriarchal Election Crisis At The Armenian Patriarchate Of Istanbul: The Repercussion of The Crisis In The American Consular Reports And Turkish Press (1944-1950)

Hikmet ÖKSÜZ*

Özet

1927 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Ermeni patriği olarak seçilen I. Mesrop Naroyan'ın 1944'teki vefatının ardından ortaya çıkan yeni Ermeni patriği seçimiyle ilgili kriz, 1461'te Fatih Sultan Mehmet'in talimatıyla kurulan İstanbul Ermeni Patrikliği'nin cemaat liderliği hususunda yaşadığı en büyük kriz olmuştur. Naroyan'ın vekili olan Kevork Arslanyan'ın seçim sürecini bir türlü başlatmaması patrik adayı Bahtiyaryan çevresinde şekillenen muhalefetin yanı sıra birçok uluslararası aktörün bu sürece dâhil olmasına neden olmuştur. Soğuk Savaş'ın başlangıç yıllarına rastgelen bu dönemde krizi kendi içinde çözmeye çalışan Türk Hükümeti Şemsettin Günaltay ile başlattığı müdahale sürecini 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti zamanında hızlandırmıştır. Nihayetinde, 1950 yılı sonunda, sürpriz bir aday, Trabzon doğumlu Karekin Haçaduryan 112. Ermeni Patriği olarak göreve başlamıştır. Bu çalışma yaklaşık yedi yıl süren bu kriz sürecini Amerikan belgeleri ve dönemin gazeteleri yardımıyla siyasi tarih bağlamında açıklamayı hedeflemektedir. Çalışmanın giriş kısmında Patrikhane'nin tarihçesi Cumhuriyet öncesi dönemdeki Türk-Ermeni ilişkilerinin dönüm noktalarıyla beraber sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul Ermeni Patrikhanesi, Arslanyan, Haçaduryan

Abstract

The death of the first Armenian Archbishop of İstanbul during the Republican era, Mesrob I Naroyan, in 1944 led to an unprecedented leadership crisis throughout the whole history of the Patriarchate of İstanbul, which was established in 1461 upon the orders of the Ottoman Sultan Mehmed II. Several international actors, including the main opposition candidate Bakhtiyarian to the locum tenens Archbishop Kevork Arslanian, were involved in the process when the latter refused to initiate the election process for the post of next Archbishop. As this period coincided with the beginnings of the Cold War, the Turkish government strove to solve the interim crisis within its boundaries, a process which started with the Prime Minister Şemsettin Günaydin in 1949 and was finalized in the first months of the Democrat Party government. Finally, in December 1950, an unexpected candidate from South America, Karekin I Khachadourian, who was born in Trabzon, was elected as the 112th Archbishop of İstanbul. This study focuses on unfolding the events during this crisis period of almost seven years from a political history perspective with the help of American government documents and the leading Turkish papers of the time.

* Prof.Dr., KTÜ, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-mail: hoksuz@ktu.edu.tr

Gaz

Akademik
Bakış

41

Cilt 8 Sayı 16
Yaz 2015

This article also introduces the history of the Patriarchate of İstanbul before the Republican era with special reference to cornerstones of the Turkish-Armenian relations.

Keywords: *The Armenian Patriarchate of İstanbul, Arslanian, Khachadourian*

Giriş

Ermenilerin, 300'lü yılların başında Hristiyanlığı kabul etmesinden hemen sonra Gregoryen Ermeni Kilisesi kurulmuştur. Merkezi kilise özelliği taşıyan ve adına Eçmiyazin denilen kilise, Ermeni toplumu için çok önemli bir yere sahiptir. Öte yandan 1453 tarihinde, İstanbul'un fethinin ardından 1461 yılında Fatih'in direktifleriyle İstanbul'da bir Gregoryen Ermeni Kilisesi kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu yıllarda huzur içinde varlığını sürdüren Ermeni Kilisesi, 19.yüzyılda ortaya çıkan ayrılıkçı Ermeni hareketlerinin gizli planlayıcısı olmuştur. Osmanlı'nın son dönemlerinden başlayarak Mütareke sürecinde Büyük Ermenistan kurma faaliyetleri yürüten Patrikhane, Türk Millî Mücadelesi ve Lozan Antlaşmasıyla bu hedefinden vazgeçmek zorunda kalmıştır.

Millî Mücadele yıllarında Büyük Ermenistan hayalini gerçekleştirmeye çalışan Ermeni Kilisesi'nin başında Zaven Efendi bulunuyordu. Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasının ardından Zaven Efendi, 1922 yılında ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Patrik Zaven Efendi'nin yurt dışına çıkmasının ardından boş kalan patriklik makamına 1927 yılında I. Mesrop Naroyan seçilmiştir. 1944 yılına kadar aralıksız patriklik görevini yürüten Naroyan bu tarihte vefat edince Ermeni Ruhani Meclisi 1944 yılında Kevork Arslanyan'ı Patrik Vekili seçmiştir. Patrik Vekili Arslanyan, yeni patriğin belirlenmesi için seçim sürecini başlatmak yerine önce Ruhani Meclisi dağıtmış ardından da seçim yapılmasının önüne geçmiştir. Kendisine muhalif olan patrik adayı Bahtiyaryan ve ekibini ise cezalandırarak tasfiye etmek istemiştir. Bu suretle 1944 yılından 1950 yılının son günlerine kadar patrikhanede seçim krizi yaşanmıştır.

Gregoryen Ermeni Patrikhanesi'nde 1944-1950 yılları arasında yaşanan bu seçim süreci, İstanbul'daki Amerikan konsoloslugu tarafından dikkatle takip edilerek Washington'a bildirilmiştir. Patrikhanede yaşanan bu mücadele ayrıca Türk basınında zaman zaman önemli yer tutmuştur.

Bu çalışmada Gregoryen Ermeni Patrikhanesi'nin kuruluşu, Türk-Ermeni ilişkilerinin genel hatları verilecektir. Ardından Patrikhanede yaşanan seçim süreci, başta Amerikan belgeleri olmak üzere dönemin gazetelerinde bu konuda çıkan haberler yardımıyla açıklanacaktır.

Gregoryen Ermeni Kilisesi'nin Kuruluşu ve Türk - Ermeni İlişkileri'nin Genel Seyri

Ermenilerin tarihi kökeni konusunda Ermeni tarihçiler arasında dahi bir düşünce birliği yoktur. Bir menkıbeye göre Ermeniler, Nuh'un torunu olan Hayk'tan gelmektedirler. Bu görüşün sahipleri Nuh'un gemisinin Ağrı Dağı'na oturduğu

Görüş

Akademik
Bakış

42

Cilt 8 Sayı 16
Yaz 2015

inancından hareketle Ermenilerin ana yurdunun da Doğu Anadolu Bölgesi olduğunu iddia ederler. Bir kısım tarihçiler Ermenilerin kökenini Urartulara dayandırırken bir kısmı Ermenilerin Turan ırkından geldiklerini iddia etmektedir. Bazı tarihçiler ise Ermenilerin Balkan kökenli ve Trak-Frig soyuna ait olduklarını söylerler.¹ Bundan dolayı Ermenilerin kökeni ile ilgili olarak kesin bir bilgi sunmak ve bölgeye geliş tarihlerini belirlemek oldukça zordur.

Ermeni tarihi gibi Ermeni Kilisesi de Ermeni toplumu için çok önemlidir. Zira Ermeni Kilisesi Ermeni topluluğunun kültürel varlığını sürdürmesinde ve kimliğini ayakta tutmasında en önemli unsurlardan biridir. Ermeni Kilisesi'nin kurulması aslında siyasi zorunluluktan ileri gelen bir durumdu. Bu kilise kurulmadan önce Ermenilerin büyük bir çoğunluğu Zerdüş't ve pagan inancına sahiptiler. Hristiyanlığın, Ermeniler arasında yayılmaya başladığı yıllar, Sasani İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü İran'da Zerdüş't dininin devlet eliyle yaygınlaştırıldığı yıllardır. Nitekim Sasaniler, Ermenistan'da Hristiyanlığın zorla yerleştirilmesini, yüzyıllardır Roma ile İran arasında el değiştiren Ermeni topluluğun yaşadığı bölgelerin Roma ile yakınlaşmasına yol açacağından tehlikeli bulmuşlardır. Tersinden bir yorumla Ermeni Prensleri, Sasaniler'in kendi bölgelerindeki etkilerini kırmak için, siyasal bir tercihle, Sasanilerle aralarındaki dinsel bağı koparmaya çalışmışlardır.² Ermenilerin, Hristiyanlığı kabul edişleri ile ilgili olarak anlatılan hikâye şöyledir: Kayseri'de Hristiyan olarak yetişen bir papaz olan Gregoire, Ermenistan'a dönüp orada Hristiyanlığı yaymaya başlamış ve bundan dolayı çeşitli işkencelere maruz kalmıştır. Bu sırada Ermeni Prensi Tridate'nin hastalanması, hastalığında hekimlerin çaresiz kalması ve Kralın kız kardeşinin bir rüya görmesi üzerine Gregoire'ye başvurulmuştur. Gregoire, Prensi iyileştirmiştir. Prens de bunun üzerine Hristiyanlığı kabul etmiş ve prensliğin resmi dininin Hristiyanlık olduğunu açıklamıştır. Görüldüğü gibi Ermenilerin Hristiyanlığı kabul etmesinin öncüsü Gregoire (Grigor-Kirkor)'dır. Gregoire, Ermenistan'ı İncil'in ışığı ile aydınlattığından dolayı, aydınlatıcı anlamına gelen Ermenice "Lusavoritç" lakabı ile anılmıştır.³ Gregoire, Ermenilerin Hristiyanlığı kabul etmesini sağlamanın yanında tapınakları, heykelleri yıkmış ve onların yerine küçük kiliseler yaparak bölge halkını vaftiz etmiştir. Bu çabaların sonucu olarak Ermeni Prensliliği'nin merkezi Vagharschabat olmuştur. Burası daha sonra Tanrının oğlunun indiği yer anlamına gelen *Eçmiyazin* olarak adlandırılacaktır. Ermenilere göre *Eçmiyazin* yeryüzünde bilinen Hristiyan kiliselerinin en eskisidir. Bu kilise, Aziz Gregoire tarafından 303 yılında yapılmış,

- 1 İlhan Akbulut, "Türk Tarihinde Ermeniler", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 50, Ankara 2001, s.29
- 2 Veysel Ayhan, "Ermeni Kimliğinden Ermeni Sorununa Geçiş Sürecinde Rol Oynayan İçsel ve Dışsal Faktörler, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:24, Sayı 1, Bursa 2005, s. 47-51.
- 3 Abdurrahman Küçük, "Gregoryen Ermeni Kilisesi'nin Oluşması ve Konsil Kararları Karşısındaki Tutumu", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1997, Cilt: 35 s. 117-119.

Gazi

bir “vizyon” eseri kabul edildiğinden, en yüksek dini ve idari merkezi sayılır. Bu vasfıyla kilise, tarihte önemli roller üstlenmiş; Ermenilerin manevi mirasının teşekkülünü ve muhafazasını, milletin Hristiyan hüviyetinin şekillenmesini, siyasi güçlerini kazanmasını ve yeryüzündeki Ermenilerin bir arada, tek merkez etrafında toplanmasını sağlamıştır.⁴

Gregoryen Ermeni Kilisesi, Hristiyanlık için dönüm noktası olan ilk üç konsülde alınan bütün kararları kabul etmiştir. 451 tarihinde Bizans İmparatoru Marcianus tarafından toplanan Kadıköy Konsilinde, İsa’da iki tabiatın sıkıca birleşmiş olduğu tezi formülleştirilerek, Hristiyanlığın kutsal bir inancı şeklinde kabul edildi. Fakat Ermeni toplumu ve ruhaniler, kendi iç meseleleri ve Sasaniler’le yapılan mücadeleler sebebi ile katılmadıkları Kadıköy Konsilinden çıkan “İsa’nın iki tabiatlı” olduğu görüşünü kabul etmediler. Çünkü Gregoryen Ermeni Kilisesi bu görüşün zıttı olan “İsa’nın tek tabiatlı” olduğu şeklindeki Monofizit görüşü kabul ediyordu. Bu inanışları sebebiyle Gregoryenler, Hristiyan âleminin büyük çoğunluğuyla ters düşmüş oldu.⁵ Kadıköy Konsiline kadar genel Hristiyanlık öğretisi içerisinde yer almış olan Ermeniler, 451 tarihinden itibaren, müstakil bir Kilise olarak varlıklarını sürdürmüştür. Onlar, Doğu ve Batı (Ortodoks ve Katolik) Hristiyanlarından, kendi kiliselerinin milli özelliğe sahip olduğunu, İsa’nın yaydığı Hristiyanlıkta bu özelliğin bulunduğunu, İsa’nın insani tabiatının ilahi tabiatı içinde eriyerek “tek tabiat” oluşturduğunu savunarak ayrılmışlardır.⁶

Ermenilerin genel Hristiyanlık inancından ayrılışlarının bir diğer nedeni; kilise öncülüğünde milli dillerini oluşturarak İncil’i çevirmeleri ve kendi dillerinde ayinler yapmaya başlamalarıdır. Rahip Mesrop tarafından 405 yılında Urfa’da yapılan çalışmalarda, İran, Asurî ve Grek alfabelerinden derlenen harfler ile Ermeni alfabesi oluşturulmuştur.⁷

Hristiyanlık içinde meydana gelen bölünmeler sonucu Gregoryen Ermeni Kilisesi, daima Ortodoks Hristiyanlardan baskı görmüştür. Özellikle Bizans İmparatorluğu, Ermeniler üzerinde dini ve siyasi baskı uygulayarak onları kendi içinde eritme politikası takip etmiştir.⁸ Bu politikadan dolayı Ermeniler gözlerini bir kurtarıcıya çevirmiş ve kurtarıcı olarak da Selçuklu Türklerini görmüşlerdir. Selçuklular Doğu Anadolu’ya hâkim oldukları zaman, bu bölge halkının büyük kısmı (Ermeniler de dâhil) büyük arazi sahipleri elinde köle hayatı yaşıyordu. Bizans’ın bunu düzelterek gücü ve etkisi yoktu. Bu nedenle halk kendilerine vergiden başka bir mükellefiyet yüklemeyen, din ve mezheplerine

4 Küçük, a.g.m., s. 121-129.

5 Davut Kılıç, “Selçuklulara Kadar Anadolu’da Gregoryen Ermeni Kilisesi”, Türk Kültürü, Sayı: 452, Ankara 2000, 754, s.754

6 Abdurrahman Küçük, “Belgelerin Işığında Türk-Ermeni Münasebetlerine Genel Bir Bakış”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 31, Ankara 1994, s. 245-246

7 Ayhan, a.g.m., s. 57.

8 Küçük, “Belgelerin Işığında...” s. 246

Görüş

Akademik
Bakış

44

Cilt 8 Sayı 16
Yaz 2015

karışmayan Selçukluları bir kurtarıcı olarak karşılamıştır.⁹ Ermeniler için barış ve güven içinde yaşama duygusu, Selçuklular ile başlamış ardından Osmanlı Devleti ile devam etmiştir.

Osmanlı Devleti, Ermenilerin siyasi, sosyal ve ekonomik bakımdan kaderlerini değiştirmiştir. Özellikle Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarında Bursa'da Ermenilerle kurulan dostluk, 1461 yılında Ermenilerin bir millet olarak tanınması ile daha da gelişmiştir. Bu yılda, Fatih Sultan Mehmet¹⁰, Ermeni ileri gelenlerinden altı aile ile birlikte Yovakin'i İstanbul'a davet etmiş¹¹ ve Ermeni Patrikhanesi bu şekilde kurulmuştur.¹² Osmanlı tarihinde Fatih döneminden, Sultan II. Mahmut'a kadar üç buçuk asırlık zaman zarfında diğer inanç sahiplerine olduğu gibi Ermenilerin de dinî ve içtimâî işlerine müdahale edilmemiş, hatta yetkilendirilmişlerdir. Öyle ki; patrikhanelerin kendi mahkemeleri ve hapishaneleri vardı. Cismanî cezalar, sürgün kararları gibi yaptırımları kendi iradeleriyle uygularlardı.¹³ Özetle Türk ve Ermeni toplumları arasında var olan yakınlık ve hoşgörü ortamının genel olarak XIX. yüzyılın ikinci yarısının ortalarına kadar sürdüğü söylenebilir. Ancak 1870'li yıllarda Avrupalı büyük devletlerin, Osmanlı Devleti üzerindeki çıkarları yüzünden bu devletlerce yapay olarak bir "Ermeni Sorunu" yaratılmıştır.¹⁴

Özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Osmanlıların mağlubiyetiyle sonuçlanmasının ardından imzalanan Ayastefanos Antlaşması, Ermeniler için bir dönüm noktası olmuştur. Ayastefanos'ta devam eden barış görüşmeleri sırasında bizzat Ermeni Patriği Nerses Varjebeyan ve bazı Ermeni ileri gelenleri, Rus murahhas heyeti başkanı, Çar'ın kardeşi Grandük Nikola ile görüşerek, antlaşmaya Ermeniler ile ilgili bir madde koymayı başarmışlardır.¹⁵ 3 Mart 1878 tarihinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesi Ermeniler ile ilgili idi. Bu maddede, Rus askerinin Doğu Anadolu'yu boşaltması ve Osmanlı Devleti'ne iadesi öngörü-lüyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Ermeniler ile meskûn mahallerde derhal ıslahat yapacağı, Ermenilerin Kürtlere ve Çerkezlere karşı korunacağı taahhüt

- 9 Selçuklular Devleti Dönemi'nde Anadolu'daki Ermenilerin durumu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Ersan, *Selçuklular Döneminde Anadolu'da Ermeniler*, Ankara 2007.
- 10 Fatih, aynı hoşgörüğü İstanbul'da bulunan Rumlara da göstermiş, fetihten hemen sonra Gennadios'u Rumlara Patrik seçmiş ve Patrikhaneye eski salahiyetlerini teslim etmiştir. (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 2, Ankara 1998, s. 6).
- 11 Kemal Çiçek, "Türk-Ermeni Anlaşmazlığının Siyasi Kökenleri Tehcir ve Dönüş Üzerine Yaklaşımlar", *Teori*, Sayı: 183 (Nisan 2005), s. 69.
- 12 Mustafa Emil Elöve, "Türkiye'de Din İmtiyazları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1 *Ankara 1953*, s. 184.
- 13 Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul 1987, s. 152.
- 14 Gürsoy Şahin, "Türk-Ermeni İlişkilerinin Bozulmasında Amerikalı Misyonerlerin Rollerine Bir İnceleme", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, Sayı: 1, Afyon 2005, s. 190.
- 15 Erdal İter, "Ermeni Meselesinin Doğuşunda ve Gelişmesinde İngiltere'nin Rolü", *OTAM*, Ankara 2005, s. 163.

Gazi

Akademik
Bakış

45

Cilt 8 Sayı 16
Yaz 2015

ediliyordu. Bu antlaşma ile Ermeni Meselesi, ilk defa milletlerarası bir antlaşmaya geçirilmiş oluyordu. Bu sebeple, Ayastefanos Antlaşması, Ermeniler için bağımsızlık yolunda atılan önemli bir adım olarak telakki edilmiştir. Bu Antlaşmadan Rusya'nın güçlenerek çıkması özellikle İngiltere'yi rahatsız etmiş ve Ayastefanos Antlaşması yürürlüğe sokulmadan Berlin Antlaşması imzalanmıştır (13 Temmuz 1878).¹⁶ Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları arasındaki 3 aylık süre zarfında Ermeni Gregoryen Kilisesi de boş durmamıştır. Ayastefanos Antlaşması'nın Berlin'de tadil edileceği haberini alan Patrik, kongreye katılacak devletler nezdinde yoğun faaliyette bulunmuştur. Avrupa başkentlerini dolaşarak siyasileri etkilemek ve Ermeni davası için onları ikna etmek üzere eski Patrik Hrimyan başkanlığındaki propaganda gezisine çıkan heyetin elinde, Ermeni isteklerini belirten ve Türkiye'de Ermenistan devleti kurulması için hazırlanan bir proje dahi vardı.¹⁷

Ermeni Meselesi'nin ortaya çıkmasında ve isyanlarda kilise büyük rol oynamıştır. Ermeni olayları baştan sona incelendiği zaman bunların plânlayıcısı ve idarecisinin Ermeni din adamları olduğu görülmektedir. Ermeni din adamları, Osmanlı Devleti'nin kendilerine sağladığı imkânlardan faydalanarak millî hislerin yayılması için çalışmışlar ve dinî konuları ikinci plâna bırakarak faaliyet göstermişlerdir. Manastırlarda, kiliselerde, okullarda yürüttükleri faaliyetlerle zamanla iki toplum arasında düşmanlık tohumlarını yeşertmişlerdir. Ermeni din adamlarının bu rolüne Rus generali Mayewski şöyle temas etmektedir:

*“Ermeni din adamlarının dinî eğitim konusundaki çalışmaları ise hemen yok gibiydi. Buna karşılık, Ermeni papazları milliyetçilik fikirlerini yaymak için çok çalışmışlardır. Yüzyıllardan beri, ilâhî hizmetlerin yerine Müslümanlara karşı Hristiyanların dinî düşmanlıklarının aşılandığı esrarengiz kiliselerin duvarları arasında bu tür fikirler gelişmiştir. Okullar ve seminerler, dinî liderlerin bu eserine büyük ölçüde yardım etmişlerdir. Doğru Hristiyanları gibi kiliseleri de, Hristiyanlığın kaidelerini ve ananelerini bir tarafa bırakarak, millî propaganda başlıca meşguliyetleri haline getirmişlerdir.”*¹⁸

Osmanlı Devleti içinde örgütlenen Ermeniler, kurmuş oldukları terör örgütleriyle ileride siyasi temelleri atılmak üzere karar verilen Anadolu Ermeni Devleti'nin kuruluş aşamalarını gerçekleştirmeye yönelik hareket ve eylemler içerisindeydiler.¹⁹ Ermenilerin isyan ve terör faaliyetleri²⁰ özellikle I. Dünya Sa-

16 Durdu Mehmet Burak, “Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Ermeni Faaliyetlerinden Kısa Bir Kesit”, Karadeniz Araştırmaları, Cilt: 3, Sayı: 12, Çorum 2007, s. 26.; Recep Şahin, Tarih Boyunca Türk İdarelerinin Ermeni Politikaları, İstanbul 1988, s. 187.

17 İlater, a.g.m., s.166

18 Ramazan Tosun, “Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Mahiyeti”, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya 2004, s. 154

19 Naci Şahin, “Ermeni Sorunu ve Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Doğu Anadolu'da Ermeni Faaliyetleri”, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 7, Sayı 1 (Ermeni Özel Sayısı), Haziran 2005, s. 126.

20 Hınçak ve Taşnak Komiteleri'nin önderliğinde harekete geçen Ermeniler Anadolu'nun bir çok bölgesinde isyan ve terör eylemleri gerçekleştirmiştir. 1895 yılında Gümüşhane, Erzincan,

vaşı yıllarında yeni bir boyut kazanmıştır. Osmanlı Ordusunun karşısında Rus Ordularına katılmaları ayrıca cephe gerisindeki Müslümanlara karşı giriştikleri kırım hareketleri sebebiyle Ermenilerin bir bölümü Hükümet tarafından 1915 yılında zorunlu iskâna tabi tutulmuştur.²¹

Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılan Osmanlı Devleti, önce 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini ardından da İtilaf Devletleri'nin baskısıyla kendisine dikte ettirilen Sevr Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır (10 Ağustos 1920). Bu antlaşmada Ermenilere Doğu Anadolu Bölgesi'nin büyük bir bölümü ile Bağımsız Ermeni Devleti vaat ediliyordu.²²

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında Ermeniler, Rum çetecilerle iş birliği yapmışlardır. Nitekim Rum Patrikhanesi ile Ermeni Patrikhanesi, "ortak düşman" olarak telâkki ettikleri Türklere karşı birlikte hareket etmişler ve her hususta birbirlerini desteklemişlerdir. Ermeniler, Patrik Zaven Efendi'nin önderliğinde çeteler teşkil etmiş ve Müslüman-Türk ahalisine mezalim uygulamışlardır.²³ Ermeniler bu dönemde ayrıca, güneyde Adana ve çevresinde Fransız işgal kuvvetlerinin içersinde Türklere saldırıyor²⁴, Doğu Cephesinde de ileri harekâta geçerek Sarıkamış üzerinden Erzurum'u ele geçirmeye çalışıyorlardı.²⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Anadolu'da başlayan İstiklâl Mücadelesiyle birlikte doğuda Kazım Karabekir Paşa komutasındaki Türk Ordusu, Ermenileri kesin bir mağlubiyete uğratarak geri çekilmelerini sağlamıştır. Ermeniler, Türkler karşısında aldıkları bu mağlubiyet üzerine bütün şartları kabul ederek 3 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşmasını imzalamıştır.²⁶ Milli Mücadelenin başarıyla sonuçlanmasının ardından Lozan Antlaşması ile Ermenilerin Bağımsız Ermenistan hayali sonuçsuz kalmıştır. Lozan Antlaşması'nda Ermenilerle ilgili doğrudan herhangi bir hükme yer verilmemiştir.²⁷ Lozan Antlaşması hükümlerinde Ermenilerle ilgili konular, azınlık hükümlerinde genel bir ifadeyle yer almıştır. Bu maddeler şöyledir:

Trabzon, Yozgat, 1909 yılında Adana ve çevresinde yaşananlar Ermeni terör ve isyanları bunlardan sadece birkaçıdır. Ermenilerin Anadolu'da yaptıkları katliamlarla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Ermenilerin Yaptığı Katliamlar, Rus Generali Mayeswki'nin Anıları, Çeviren: Azmi Süslü, Ankara 1986.

- 21 Cezmi Eraslan, "Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye", Türkler, Cilt: 13, Ankara 2002, s.354.
- 22 Ömer Budak, "Sevr Paylaşımı", Türkler, Cilt:15, Ankara 2002, s. 837.
- 23 Osman Akandere, "Milli Mücadele Yıllarında Marmara Bölgesinde Faaliyet Gösteren Müfrezeler Milis Kuvvetleri ve Çeteler (1918-1922)", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:2008, Sayı:19, s. 522.
- 24 Yaşar Akbiyık, "Milli Mücadelede Güney Cephesi", Türkler, Cilt:15, Ankara 2002, s. 817. Bu konuda daha tafsilatlı bilgi için bkz. Kemal Çelik, Milli Mücadelede Adana ve Havalisi 1918-1922, Ankara 1999.
- 25 Jean Schlicklin, "Ermeni Meselesi", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, İstanbul 1986, s. 72
- 26 Cemal Avcı, "Milli Mücadelede Türk-Ermeni ve Gürcü İlişkileri", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Cilt: 4 Sayı: 13 Ankara 1994, s.5.
- 27 Durdu Mehmet Burak, "Lozan'da Ermeni Meselesi Tartışmaları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:21, Sayı:62, Ankara 2005, s. 564.

Gazi

Akademik Bakış

47

Cilt 8 Sayı 16
Yaz 2015

İşbu muahede ahkâmı mucibince Türkiye'den ayrılan arazide yerleşmiş Türk tebaası, bihakkın ve kavanin-i mahalliyeye mevzu şerait dâhilinde işbu arazinin intikal ettiği devletin tebaası olacaklardır. (Madde 30)

18 yaşını müteceviz olup da 30. madde ahkâmı mucibince Türk tabiiyetini zayı ve bihakkın yeni bir tabiiyet iktisap eden eşhas işbu muahedenin mevkii meriyete vazı tarihinden itibaren iki sene müddet zarfında Türk tabiiyetini ihtiyar etmek salâhiyetine haiz olacaktır. (Madde 31)

İşbu muahedenameye tevfikân Türkiye'den ayrılan bir kısım arazide yerleşmiş ve arazideki ekseriyeti ahaliden ırk itibariyle ayrı olan 18 yaşını müteceviz eşhas, işbu muahedenin mevkii meriyete vazından itibaren iki sene müddet zarfında, ahalinin ekseriyeti kendisinin ırkına mensup olan devletlerden birinin tabiiyetini, mezkûr devletin muvafakati şartıyla ihtiyar edebileceklerdir.²⁸ (Madde 32)

Gregoryen Ermeni Kilisesi'nde Patrik Seçimi Krizi

Milli Mücadelenin ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, varoluş ve kuruluş felsefesi gereği, ayrıca Lozan Antlaşmasının hükümleri uyarınca bünyesinde bulunan azınlıkların dini inanış ve yaşayışlarına müdahale etmemiştir.

İstanbul'daki Gregoryen Ermeni Kilisesi'nin başında 1922 yılına kadar Zaven Efendi vardı. Ancak Milli Mücadele sırasında aleyhte faaliyetler içerisinde bulunan Zaven Efendi'nin ülkeyi terk etmesiyle birlikte Patrik Vekili Kevork Arslanyan 5 yıl süreyle kilisenin başında bulunmuştur. 1927 yılında I. Mesrop Naroyan patrik olarak seçilmiştir. 1944 yılına kadar patriklik görevini yürüten Naroyan'ın vefatının ardından kilisede patrik seçimi konusunda anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Ruhanî Meclis, 1944 Haziranında Başpiskopos Arslanyan'ı kaymakam (vekil) tayin etmiştir. Arslanyan, ilk iş olarak Ruhanî Meclisi dağıtmış²⁹ ve patrik seçiminin yapılmasını engellemiştir. Böylece 1944 yılından yeni patriğin seçildiği 1950 yılı sonuna kadar patriklik makamı boş kalmış ve 6,5 yıl boyunca Ermeni Kilisesinde bir patrik seçimi krizi yaşanmıştır.

Gregoryen Ermeni Kilisesi'nde yaşanan bu sorun 1949 yılına geldiğinde had safhaya ulaşmıştır. Konunun boyutunun genişlemesi bir yandan Türk Hükümetini meselenin içerisine çekerken, diğer taraftan Fener Patrikhanesi'nin başına Athenagoras'ın getirilmesinde olduğu gibi, Soğuk Savaş Dönemi politikalarının bir yansıması olarak ABD'yi de sürece dahil etmiştir. Bu suretle Amerikan Hükümeti, İstanbul'daki konsoloslugu vasıtasıyla konuyu takip etmeye başlamıştır. 28 Mart 1949 tarihli Amerikan istihbarat raporuna göre, Ermeni Kilisesi içindeki anlaşmazlık artık ayan beyan ortadaydı. Bu anlaşmazlığa çözüm getirmek amacıyla üç piskoposun oluşan bir heyet Arslanyan'a bir dilekçe sunarak şu talepleri iletmışlerdir: *Kilise konseyinin tekrar seçilmesi, dini görevlere gelecek olan adayların eğitimi ve idaresi için kuralların oluşturulması.*

28 İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, Cilt:1, Ankara 1999, s. 93-94.

29 Elöve, a.g.m., s. 191.

Fakat Patrik Vekili Arslanyan, kendisine yapılan tüm baskılara rağmen Patrik seçimini yapmaktan gönülsüzdü. Ermeni Kilise Meclisi üyesi sekiz kişilik bir heyetin, meclisi kendilerinin toplantıya çağıracağı tehdidine rağmen Arslanyan, meclisi toplantıya çağırılmayı reddetmiştir. Bunun üzerine Arslanyan, kendisini tehdit eden bu heyetten 5 üyeyi geçici olarak görevden uzaklaştırmış, fakat buna rağmen üyeler görevlerine devam etmişlerdir. Kilisede meydana gelen bu olaylar sonucunda Arslanyan, Eçmiyazın'deki Büyük Kiliseye bir mektup göndererek rapor verirken; Arslanyan'ın idaresinden memnun olmayan muhalifler de Eçmiyazın'e Arslanyan'ın diktatör eylemlerinin önüne geçilmesini isteyen ve ondan şikâyet eden bir mektup yazmışlardır. Sonuçta Ermeni Kilisesinde yaşanan bu olaylar, Ermeni Cemaatini ikiye ayırmıştı.³⁰

Ermeni Kilisesi içinde yaşanan bu problem ve Arslanyan'ın 5 din adamını görevden uzaklaştırması Ermeni cemaati içinde büyük yankı uyandırmıştı. Arslanyan'ın aldığı bu karar Eçmiyazın Kilisesi tarafından 18 Mayıs 1949 tarihli mektupla onaylanmıştır.³¹ Bu olayın ardından 7 din adamından oluşan bir heyet, ortak imzayla aşağıdaki metni Arslanyan'a sunmuşlardır;

“Sizden din adamlarının isteğine uygun olarak kilise yasasını dikkate alarak en uygun gün olan Pazartesi günü genel meclisi toplamanızı istemekteyiz.” Buna ek olarak 45 Ermeni din adamından 37'sinin imzasını taşıyan bir dilekçe yazılarak aynı talep tekrarlanmıştır.

28 Mart 1949 tarihli Amerikan raporuna göre, İstanbul Gregoryen Ermeni Kilisesi'nde yaşanan patrik seçimi krizi ve Arslanyan'ın faaliyetleri, Ermeni Kilisesi'nde 500 yıl boyunca yaşanan en ciddi olaydı. Ve bu durum, Arslanyan'ın 37 din adamının imzasını taşıyan ve genel meclisin toplanmasını talebini içeren dilekçenin geri çevirmesiyle iyice gün yüzüne çıkmıştı. Bu süreçte Arslanyan'ın muhalifleri de boş durmamıştır. Onun en büyük rakibi olan Bahtiyaryan taraftarları, kamuoyuna 18 Mart tarihinde Çanakkale Şehitlerini anma adı altında Ankara'ya giderek Atatürk'ün naşını ziyaret edeceklerini duyurmuşlardı. Oysa Ankara'ya gitmelerindeki asıl maksat, İçişleri Bakanlığına dilekçe vererek Arslanyan'ı şikâyet etmektir.³² Raporun devamında verilen bilgilere göre Bahtiyaryan ve ekibinin yapmış olduğu ziyaret hedeflendiği gibi geçmemiştir. Ziyarette daha çok Türk hükümetinin bu anlaşmazlığı çözmeye yetkisine sahip olup olmadığı ya da bu yetkinin Erivan'daki kilise konseyine ait olup olmadığı tartışılmıştır.³³ Ankara'ya giden heyetin İstanbul'a dönmesinin

30 NARA, NND, 938782, ABD'nin İstanbul Konsolosu John J. Mc Donald'dan ABD Dışişleri Bakanlığına gönderilen 28 Mart 1949 tarihli yazı.

31 NARA, NND, 938782, ABD Konsoloslüğundan ABD Dışişleri Bakanlığına gönderilen 26 Mayıs 1949 tarihli yazı.

32 NARA, NND, 938782, ABD Konsoloslüğundan ABD Dışişleri Bakanlığına gönderilen 28 Mart 1949 tarihli yazı.

33 NARA, NND, 938782, ABD İstanbul Konsolosu John Mc Donald'dan ABD Dışişleri Bakanlığına gönderilen 30 Mart 1949 tarihli yazı. (Otoriter ve kural tanımaz bir yapıya sahip olan Arslanyan, önceki patriğin ölümünden sonra kendini beş yıllığına patrik vekili seçmiştir. Bir süre sonra

Gazisi

Akademik
Bakış

49

Cilt 8 Sayı 16
Yaz 2015

ardından Ermeni gazeteleri *Marmara* ve *Jamanak*'ta patrik seçimi ile ilgili iki tarafın birbirini suçlayıcı ifadeleri yer bulmuştur.³⁴ Bunlardan Marmara Gazetesi Bahtiyaryan'ı, Jamanak'ta Arslanyan'ı destekliyordu.

Bu arada görevden alınan 5 din adamı Patrik Vekiline rağmen görevlere devam etmiş; Arslanyan kendisine mektup yazan 37 din adamından imzalarını geri çekmelerini istemiş, fakat sadece 1 üye bu isteği yerine getirmiştir. Amerikan Konsolosu'na göre, kilise fonundan zimmetine para geçirdiği ve hoş gitmeyen eylemleri nedeniyle Ermeni toplumunun çoğunluğu Arslanyan'ın görevden ayrılmasını desteklemektedir.³⁵

Amerikan raporlarına göre, patrikhane içinde yaşanan bu çekişmelerde kaybeden yine Ermeni cemaati olacaktır. Raporlarda dikkat çekilen bir diğer husus patrikhanede yaşanan bu gelişmeler karşısında Türk basınının ve dolayısıyla kamuoyunun vereceği tepki idi. Başlangıçta bu konuya Türk basını fazla ilgi göstermemekle beraber Arslanyan karşıtı bir tavır söz konusuydu. Bu süreçte Türk basınının tepkisini çeken en önemli olay Ermenistan'daki kilisenin bu sürece dahil olma ihtimaliydi. Ermenistan'daki Büyük Kilisenin, kendisine yapılan başvurular sonucunda patrik seçim sürecine müdahil olması durumunda Ermenilerle ilgili gelişmelerde hassasiyet derecesi yüksek olan Türk kamuoyunun da bu olaya ilgisinin artacağı muhakkaktı. Zira geçmiş yıllarda Ermeni din adamlarından birinin Yüksek Kilise Kurulu'nun seçimi için Ermenistan'a gitmesi Türk basınının tepkisini çekmişti.³⁶ Bu sırada Erivan'ın bu sürece dâhil olması Türkiye'de zaten var olan Sovyet tehdit algısıyla ilintilendirilecekti.

Ermeni Kilisesi'ndeki seçim krizinin derinleşmesi üzerine Türk basını konuyu gündemine almaya başlamıştır. Son Posta Gazetesi'nde bu konu ile ilgili çıkan bir habere göre, bir yandan Yüksek Kilise Konseyi Erivan'ı seçim sürecine katmaya çalışırken, diğer taraftan Ermeni cemaatinin ileri gelenlerinden Jamanak Gazetesi editörü Mardiras Koç liderliğinde bir grup, kaos ortamından çıkılması için gerekirse Bulgaristan'da bulunan ve Bulgar Hükümetince Türkiye'ye girmesine izin verilmeyen Garabedian'ın Türkiye'ye gelmesini önermekteydi. Koç'a göre Garabedian, Türk vatandaşı olan yurt dışındaki tek Ermeni Piskopos olması nedeniyle seçilme şansı en fazla olandı.³⁷ Oysa Türk kamuoyu bu

Arslanyan'ı patrik vekili seçen din adamları onu görevden alarak Bahtiyaryan'ı patrik vekili seçmişler, fakat Arslanyan bu kararı tanımamıştır. NARA, NND, 938782, ABD Konsoloslüğundan ABD Dışişleri Bakanlığına gönderilen 28 Mart 1949 tarihli yazı).

34 NARA, NND, 938782, ABD Konsoloslüğundan ABD Dışişleri Bakanlığına gönderilen 28 Mart 1949 tarihli yazı.

35 NARA, NND, 938782, ABD Konsoloslüğundan ABD Dışişleri Bakanlığına gönderilen 28 Mart 1949 tarihli yazı.

36 NARA, NND, 938782, ABD Konsoloslüğundan ABD Dışişleri Bakanlığına gönderilen 28 Mart 1949 tarihli yazı.

37 NARA, NND, 938782, ABD İstanbul Konsolosu P.C. Hutton'ın ABD Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 15 Eylül 1949 tarihli yazı.

Görüş

Akademik
Bakış

50

Cilt 8 Sayı 16
Yaz 2015

konuda farklı düşünüyordu. Bu konu ile ilgili olarak Son Posta Gazetesi'nde çıkan başka bir habere göre, Bulgaristan'dan din adamı getirilmesine karşı olunduğu bildirilmiştir.³⁸ Aynı gazetede çıkan diğer bir yazıda Bulgaristan'dan din adamı getirmek yerine Türkiye'deki Ermeni din adamlarından bir tanesinin önce piskopos daha sonra da patrik yapılması önerilmekteydi. Ayrıca Ermeni Kilisesi'nin Rum Kilisesi'ne özeniyor olmasına vurgu yapılarak Athenagoras gibi bir kişi haricinde kim varsa Türkiye'ye getirmekte özgür oldukları ifade edilmekteydi.³⁹ Bu sırada adı Patriklik makamı ile anılan ve Bulgaristan'da bulunan Garabedian'ın Bulgaristan'daki statüsü yeni bir tartışma konusu olmuştur. Bulgar kanunlarına göre Bulgaristan'da bulunan tüm din adamları Bulgar vatandaşlığı kabul etmek zorundaydı. Garabedian Türk vatandaşlığından çıkmayacağını Bulgar makamlarına bildirince Bulgar Hükümeti 20 Mart 1949 tarihi itibarıyla Garabedian'ın piskoposluk görevine son vermiştir. Bu esnada İstanbul'da patrik seçimi krizi devam ettiğinden Garabedian'ın adı patrik adayları arasında güçlenmeye başlamıştı.⁴⁰

1949 yılının Mayıs ayına gelindiğinde patrik seçimi ile ilgili somut bir gelişme olmamıştı. Türk makamları, Ermeni cemaatinin iç işlerine karışmayıp kendi aralarında patrik seçilmesi yönündeki siyasetin bir sonuç vermediğini görünce duruma el koymak zorunda kalmıştır. 26 Mayıs 1949 tarihli Amerikan raporuna göre Başbakan Şemsettin Günaltay, Patrik Vekili Arslanyan'dan yakın gelecekte patriklik seçiminin yapılması için gerekli hazırlıkların tamamlanmasını istemiş, kendisinin de seçimlerin daha rahat geçmesi için mevcut yasaların uygulanabilirliğini inceleteceğini bildirmiştir. Bu tutum karşısında en başından beri seçimlerin yapılmasına taraf olan Bahtiyaryan, Günaltay'ın açıklamasından bir gün sonra Marmara Gazetesi'nde yeni bir patrik seçimi için kendisinin ve taraftarlarının uğraştığını ve Arslanyan'ın misyonunun sona erdiğini bildiren açık bir mektup yayınlamıştır. Böylece Bahtiyarian grubu Arslanyan'a karşı yeni bir atağa geçmiş oluyordu.⁴¹

1949 yılının yaz ortasına gelindiğinde gruplar arasında mücadelenin kızıştığı ve Bahtiyaryan'ın Arslanyan'a karşı pozisyonunu güçlendirdiği gözükü-

38 NARA, NND, 938782, ABD Konsoloslüğundan ABD Dışişleri Bakanlığına gönderilen 13 Nisan 1949 tarihli yazı.

39 NARA, NND, 938782, ABD Konsoloslüğundan ABD Dışişleri Bakanlığına gönderilen 30 Mart 1949 tarihli yazı.

40 NARA, NND, 938782, ABD Konsoloslüğundan ABD Dışişleri Bakanlığına gönderilen 13 Nisan 1949 tarihli yazı.

41 NARA, NND, 938782, ABD İstanbul Konsolosu John Mc Donald'dan ABD Dışişleri Bakanlığına gönderilen 26 Mayıs 1949 tarihli yazı. *Adı olası Patrik adayları arasında geçen Bahtiyaryan ile Arslanyan'ın arasının açılması aslında eskiye dayanıyordu. 1945 yılında yani Arslanyan'ın Patrik Vekili seçildiği ilk yıllarda Ermenilerin en büyük kilisesi olan Eçmiyazin'de de seçim süreci yaşanmaktaydı. Bu yüzden Türkiye'deki kiliseyi temsilen Arslanyan'ın da içinde bulunduğu heyet Erivan'a gitmiştir. Heyet, Erivan'da olduğu sırada İstanbul'dan çekilen telgraflarda bu heyetin Türkiye'deki Ermeni cemaatini temsil etmediği bildirilmiştir. Arslanyan, direkt kendisine yönelik bu girişimden dolayı Bahtiyaryan ve ekibine karşı daha da sertleşmiştir (http://www.hyetert.com/31 Ocak 2011).*

Gazisi

Akademik Bakış

51

Cilt 8 Sayı 16
Yaz 2015

yordu. Bu dönemde Arslanyan'ı mevcut krizin baş sorumlusu olarak gören Bahtiyaryan 23 Temmuz 1949 tarihinde Yeni Sabah Gazetesi'ne bir beyanat vermiş ve Amerikalı yetkililerin dikkatini çekmeyi başarmıştı. Bu beyanatta Bahtiyaryan, Arslanyan'ın iddialarının aksine kendilerinin hukuk dışı hareket etmediklerini, yaptıkları girişimlerin hükümetin bilgisi dâhilinde olduğunu söylemiştir. Bahtiyaryan, Arslanyan'ın ısrarla hükümetten toplanmasını talep ettiği Ermeni Topluluğu Meclisi'nin söylendiği gibi yeni patriğin seçimi için çok da gerekli olmadığını düşünüyordu. Çünkü 1927 yılında 40 kişilik meclis patriği seçmişti ve şu anda da 27 meclis üyesi hayattaydı ve seçimi bunlar yapabiliyordu. Bahtiyaryan demecinin son bölümünde patrik seçimi krizinin çözülmesi amacıyla Erivan'a gidildiği yönündeki haberleri ise yalanlamıştır.⁴²

Arslanyan'ın tüm engellemelerine rağmen seçim süreci fiilen başlatılmıştır. Arslanyan karşıtı 26 kişilik bir din adamı heyeti İstanbul Kumkapı Kilisesi'nde toplanarak kendi aralarında 6 aday seçmişler ve onay için valiye başvurmuşlardır. İstanbul valisi de bu adaylardan üçünü onaylamıştır. Bu seçimlerde Bahtiyaryan 24 oy, Guzerian 25 oy, Papazyan 25 oy almıştır. Bunların dışındaki üç din adamının adaylığı dışarıda hizmet verdikleri için onaylanmamıştır. Bunlardan 12 oy alan Khat Başpiskoposu Suriye'de, 16 oy alan Neranyan Amerika'da, 15 oy alan Djebeyan da Kıbrıs'ta görev yapmaktaydı. Ayrıca Vali, patrik seçimi için 27 Temmuz 1949 tarihini belirlemiş, böylece seçim süreci adına önemli bir adım daha atılmıştır.

1949 yılında Ermeni Patrikhanesi'nde yaşanan bu anlaşmazlıklarla ilgili olarak Amerikan yetkilileri 11 Ağustos tarihinde kendi hükümetlerine yukarıdaki bilgileri de ihtiva eden son gelişmelerle ilgili bir rapor göndermiştir. Raporun ilk kısmında; Arslanyan'a Yakın-Doğu Kiliselerinden mevcut sorunun halledilmesi yönünde bir mektup gönderildiğinden söz edilmiştir. Raporda verilen bilgilere göre aslında Patrikhanede yaşanan en önemli sorun, patriğin kim olacağı değil, patrik vekilinin kim olacağı yönündeydi.

Söz konusu raporun devamında verilen bilgilere göre; Arslanyan, kendi inisiyatifi dışında gelişen bu olaylardan rahatsız olmuş ve Başbakan'dan görüşme talebinde bulunmuştur. Arslanyan ile Başbakan Günaltay'ın görüşmesinde Ermeni ileri gelenlerinden Mardiras Koç ta bulunmuştur. Bu görüşmede Arslanyan, Ermeni Patriği'nin seçiminin neden kendileri tarafından yapılmadığı konusunda Başbakan Günaltay'a sitemde bulunmuş, buna karşın Günaltay da, Arslanyan'a seçimlerde Patrik adayı olup olmadığını sormuştur. Arslanyan ise amacının sadece Ermeni toplumunun mevcut yasalar altında sorunsuz yaşamasını sağlamak olduğunu söylemiş ve Patrik seçimi ile ilgili yasanın düzeltilmesini talep etmiştir. Bu görüşmeden sonra daha önce İstanbul Valiliği'nce 27

42 NARA, NND, 938782, ABD Konsoloslüğundan ABD Dışişleri Bakanlığına gönderilen 11 Ağustos 1949 tarihli yazı.

Temmuz olarak kararlaştırılan seçim tarihi ertelenmiştir. Bu esnada İstanbul'da üniversite öğrencilerine bir konuşma yapan Başbakan Günaltay, Ermeni toplumu içindeki bu anlaşmazlığın çözümü için gerekli soruşturmayı yaptıracağını söylemiştir. Günaltay-Arslanyan görüşmesine tanıklık eden Koç'a göre, Türk Hükümeti Arslanyan'ın taleplerini karşılayacaktı. Zira bir önceki hükümetin de tutumu bu yönde idi. Ancak sonuç beklenildiği gibi olmadı.

Amerikan yetkililerince hazırlanan raporun devamında verilen bilgilere göre Arslanyan, Başbakan Günaltay'la yaptığı bu görüşmeden sonuç alamayınca yaşanan son gelişmelerle ilgili olarak bu kez de kendisine bir mektup göndermiştir. Söz konusu mektupta Arslanyan, Başbakan Günaltay'a görüşmelerinde mevcut problemlere çözüm bulacağı yönündeki sözünü hatırlatmıştır. Arslanyan mektubun devamında, daha önce kendisinin dini disipline uymadığı için beş din adamına disiplin cezası verdiğini, fakat bu kişilerin taraftarları ile birlikte patrik seçiminin kendi istedikleri gibi olması için hükümet organlarına başvurduklarını ifade etmiştir. Arslanyan, Hükümetin patrik seçimi konusundaki tavrını da eleştirerek İçişleri Bakanının emri ile İstanbul Valisinin patriklik seçimine müdahale etmek istediğini, oysa seçimin sadece din adamları tarafından değil, Ermeni toplumu meclisinin de katılımı ile yapılması gerektiğinden söz etmiş, 1927 yılında Patrik Mesrop Naroyan'ın da bu şekilde seçildiğini hatırlatmıştır. Arslanyan, İstanbul Patrikhanesi'nin 500 yıl önce Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulduğunu ve sadece İstanbul ile sınırlı olmayıp Anadolu'yu da kapsadığını, bu nedenle patriklik seçiminin İstanbul ile sınırlı tutulmasının doğru olmadığını dile getirmiştir. Arslanyan mektubunun son kısmında patriği seçecek olan Ermeni Topluluğu Meclisi'nin sadece 1/7'sinin din adamı olduğunu ve bunların çoğunun da hayatta olmadığını belirterek patriklik makamına, Ermeni Topluluğu Meclisi'ni oluşturma yetkisinin verilmesini istemiştir.⁴³

Arslanyan karşıtı grubun seçim sürecini fiilen başlatması Türk basınında giderek üst sıralarda yer bulmuştur. Fakat bu olay aynı zamanda bazı dedikoduların ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Daha önce Erivan'a gitmediğini ve bu işe Erivan'daki kiliseyi karıştırmadığını söyleyen Bahtiyaryan'a ve seçimlere yönelik bazı iddialar ortaya atılmıştır. 25 Ağustos 1949 tarihli Son Posta Gazetesi'nde "Ermeni Patrikliğinin Hikâyesi" başlıklı yazıda; Ermeni kilisesinin içindeki problemlere Erivan'ın müdahale ettiğinden söz edilmiş, Erivan'dan bir heyetin Beyrut'taki Ermeni Kilisesine giderek İstanbul'da yaşanan sorunla ilgili olarak hakemlik rolünün üstlenilmesi teklifinin yapıldığı iddia edilmiştir. Gazetede verilen diğer bilgilere göre Türkiye, kendi bünyesinde bulunan azınlıkların kimliklerine bağlılıklarını anlayışla karşılamakla birlikte işin içinde Ermenistan'ın olmasından rahatsızlık duymaktaydı. Zira Türkiye, bu konuda

43 NARA, NND, 938782, ABD Konsoloslüğundan ABD Dışişleri Bakanlığına gönderilen 11 Ağustos 1949 tarihli yazı.

Gazisi

Akademik
Bakış
53
Cilt 8 Sayı 16
Yaz 2015

Ermenistan üzerinden Sovyetlerin olaya müdahil olmasından çekinmekte ve patrik seçimi meselesinin ülke içinde halledilmesini daha uygun bulmaktaydı.⁴⁴

İstanbul'daki Amerikan yetkilileri, bu meselede daha iyi bilgi sahibi olmak amacıyla Ermeni cemaatinin ileri gelenlerinden Mardiras Koç'la bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede Koç, Türk hükümeti için kabul edilebilir bir piskoposun Türkiye'ye gönderilmesi halinde patrik olarak seçilmesinin sağlanabileceğini ABD konsolosuna bildirmiştir. Ayrıca Türkiye Ermenilerinin kilise problemlerini çözme zamanı gelmiştir ve şu anda Türkiye'de iki piskopos, eski patrik ve vekiller haricinde din adamı bulunmamaktadır. Koç'a göre patrik seçimi Türk hükümetinin onayı olmadan da gerçekleşebilirdi. ABD konsolosunun kişisel gözlemine göre; Patrik Vekili Arslanyan, İstanbul'a atanacak olan piskopos konusunda ABD çıkarlarını göz ardı etmekte iken Koç, ABD taraftarı bir çizgidedir. Konsolos Hutton'ın gizli yazısının son kısmında Koç'un, Newyork'ta bulunan 36 yaşındaki genç Piskopos Daren Narseyan'ın Türkiye'ye gönderilmesini desteklediği belirtilmektedir.⁴⁵

Bu dönemde İstanbul Ermeni Kilisesi'nde yaşanan krize çözüm bulmak amacıyla Erivan'da bulunan ve Ermenilerin en büyük dini merkezi olan Eçmiyazin Kilisesi de ara buluculuk rolüne soyunmuştur. 15 Eylül 1949 tarihinde İstanbul'daki ABD Konsolosluğu'ndan ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen gizli yazıda verilen bilgilere göre, Eçmiyazin Kilisesi Patriği Antillius, İstanbul'da yaşanan soruna çözüm getirmek amacıyla Arslanyan ve Bahtiyaryan'a birer mektup göndermiştir. 10 Temmuz 1949 tarihinde Bahtiyaryan'a gönderilen mektupta, Ermeni cemaati arasında yaşanan ayrışmaya son verilmesi amacıyla ve mevcut problemin çözümü için İstanbul'a bir heyet gönderileceğinden söz edilmiştir. Antillius, 20 Temmuz 1949 tarihinde de Arslanyan'a bir mektup göndermiştir. Bu mektupta Antillius, İstanbul'daki kilisenin durumuna çok üzüldüğünü, kilisenin halen patriğini seçmemiş olmasının Türk Hükümetine bu olaya el koyma imkânını verdiğinden söz etmektedir. Antillius'a göre bu durum Türkiye'nin yasal olarak olaya müdahil olmasının önünü açmıştır. Antillius, Ermeni kilise ve toplumundaki düzen ve birliğin sağlanmasının Arslanyan'ın elinde olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶

Seçimler ve Yeni Patrik Haçaduryan

İstanbul Gregoryen Ermeni Kilisesi'nde 1944 yılından beri devam eden patrik seçimi krizi 1949 yılında belli bir aşamaya gelmiştir. Karşılıklı suçlamalar,

44 NARA, NND, 938782, ABD Konsolosluğundan ABD Dışişleri Bakanlığına gönderilen 11 Ağustos 1949 tarihli yazı.

45 NARA, NND, 938782, ABD İstanbul Konsolosu P.C. Hutton'ın ABD Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 15 Eylül 1949 tarihli yazı.

46 NARA, NND, 938782, ABD İstanbul Konsolosu P.C. Hutton'ın ABD Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 15 Eylül 1949 tarihli yazı.

Görüş

Erivan'la mektuplaşmalar ve kişisel anlaşmazlıkların ardından 1949 yılının sonlarında oluşan seçim ortamı 1950 genel seçimlerinin araya girmesiyle bir kez daha ertelenmiştir. Fakat bu seçimde 27 yıllık tek parti iktidarının son bulması, patrikhane çevrelerinde çözüm için ümit verici bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimler sonucunda CHP'den iktidarı devralan Demokrat Parti'nin ilk yılında uğraşmak zorunda kaldığı meselelerden biri de Ermeni Patrikhanesi seçimleri olmuştur.

İktidara gelmesinden hemen birkaç ay sonra daha önce başlayan seçim sürecinin devam ettirilmesi ve bir an önce bu meselenin halledilmesini isteyen DP iktidarı, tıpkı bundan önceki süreçte olduğu gibi çözümsüzlüğü savunan ve patrik vekilliği görevini bırakmak istemeyen Arslanyan'ın olumsuz girişimleriyle karşı karşıya kalmıştır.

Patrikhanede yıllardır devam eden soruna çözüm bulunması amacıyla 1950 yılının Temmuz ayında Ermeni Cemaati kendi arasında bir toplantı yapmıştır. 9 Temmuz günü yapılan toplantıya 1944 senesinde vefat etmiş olan eski Patrik Naroyan'ın ruhuna ithaf edilmek üzere dini bir ayin de eklenmiştir. Bu ayininin en ilginç yanı; Arslanyan'ın Ermeni cemaati tarafından papazlıktan azlettiği eski papazların da kiliseye sokularak dini törenin bunlara idare ettirilmesidir. Görüldüğü gibi Ermeni cemaati artık Arslanyan'ı azletmek için kendi arasında birlikteliği sağlamıştı. O günlerde Patriklik için birçok isim ileri sürülmekte ise de Ermeni Cemaati arasında en kuvvetli aday Bahtiyaryan olarak gözükmekteydi.⁴⁷

Ermeniler arasında yıllardır süren patrik krizini çözmek amacıyla İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay (aynı zamanda Belediye Başkanı), 7 Ağustos 1950 tarihinde cemaat ileri gelenleri ile bir toplantı yapmış, Patrik Vekili Arslanyan ile muhalifleri arasında devam eden ihtilafın sebepleri ve gelinen durum gözden geçirilmiştir. Neticede mevcut nizamname dâhilinde yeni patrik seçiminin yapılması uygun görülmüştür. Vali ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay, anlaşmazlığın giderilmesi ve nizamnameye göre seçim yapılması hususunda İçişleri Bakanlığı nezdinde gerekli girişimde bulunacağını ve alınacak neticeyi süratle kendilerine bildireceğini Ermenilere vaat etmiştir.⁴⁸ Vali Gökay hazırladığı seçim talimatnamesi taslağını İçişleri Bakanlığına göndermiştir. Fakat bu taslak özellikle Arslanyan taraftarlarınca beğenilmemiştir. Buna gerekçe olarak da Bahtiyaryan ve taraftarlarının cezalı olmalarına rağmen seçimlere katılması gösterilmiştir.⁴⁹

Bakanlar Kurulu'nun 19 Eylül 1950 tarih ve 11824 sayılı kararıyla seçim süreci başlatılmıştır. Resmen başlayan seçim sürecinin ardından bir açıklama

47 Milliyet Gazetesi, 10 Temmuz 1950

48 Milliyet Gazetesi, 8 Ağustos 1950

49 Milliyet Gazetesi, 27 Eylül 1950

Gazi

Akademik
Bakış

55

Cilt 8 Sayı 16
Yaz 2015

yapan Vali Gökay, hazırlanan talimatname hakkında bilgi vermiştir. Hazırlanan talimatname şöyleydi: Ermeni cemaatinde Gregoryen mezhebinden olan 18 yaşını bitirmiş bütün kadın ve erkek vatandaşlar patrik seçiminde reylerini kullanabileceklerdir. Bakanlar Kurulunun kararına uygun olarak hazırlanmış talimatnameye göre, her kilise bölgesi bir seçim bölgesi olarak kabul edilmiştir. Her kilisede en yaşlı papazın başkanlığında 5404 sayılı Vakıflar Kanunu'na göre seçilmiş 2 kişilik mütevelli heyeti bir seçim komisyonu teşkil edecektir. Seçim komisyonları, reyleri noter huzurunda toplayacaktır. Seçim komisyonuna girecek olanların ruhanilikle hiçbir ilgisi olamayacağı gibi her komisyon, başkan hariç 2 kişiden oluşacaktır. Kilise mümessilleri toplanarak evvela patriklik sıfatına haiz kimselerden 5 kişiyi namzet olarak seçecekler. Bu arada 14 kişilik ruhani heyeti de kilise mümessilleri tarafından seçilecektir. Bilahare patrikliğe namzet olarak gösterilen 5 kişiden 2'sinin ismi vilayete bildirilecek ve vilayetçe bu iki şahıstan birisi patrik olarak intihap edilecektir. Patriklik için aranılan vasıflar şunlardır: 35 yaşında küçük olmamak, TC tabası olmak, mahkûmiyeti bulunmamak ve halkın itimadını kazanmış olmak. Hiç kimse iki yerde rey kullanamayacaktır. Reyler gizli, tasnifler aleni olacaktır. Komisyon seçimi 31 Ekim Salı, patrik namzedi seçimi 9 Kasım günü yapılacaktır.⁵⁰

Bu arada Patrik seçimi ile ilgili yapılan hazırlıklar ve ortaya atılan dedikodular Türk basınında geniş yer alıyordu. 21 Ekim 1950 tarihli gazetelerde bu konu şöyle işleniyordu:

"31 Ekimde 37 kiliseye mensup 74 temsilci patrik namzetlerini ve 14 kişilik ruhani meclisi seçeceklerdir. Son seçim 9 Kasım da yapılacak ve intihap olunan iki patrik namzedi hükümete arz edilecektir. Hükümet, bu iki namzetten birini patrik olarak tayin edecektir. Ancak, seçim arifesinde bazı anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birisi, hakkında savcılık tarafından takibat açılmış bulunan 3 papaz, Bahtiyaryan, Şigazer ve Papazyan'ın seçime iştirak ettirilip ettirilmemesi meselesi, diğeri ise patrik namzedi olarak seçilecek olanların hangi rütbede bulunacaklarının belirlenmemiş olmasıdır. Bu iki mesele Ermeni cemaati arasında dedikodulara yol açmakta ve itirazlara sebep olmaktadır. Diğer taraftan Arslanyan taraftarları seçimi kazanabilmek için geniş bir propaganda faaliyeti içine girmiş bulunmaktadır. Patrik seçiminin tam bir sürprizle neticeleneceği söylenmektedir".⁵¹

Seçim süreci ile ilgili olarak yaşananları basına açıklayan Vali Gökay, o günlerde yaşanan gelişmeleri şu şekilde özetlemiştir: *"Bir müddet evvel aralarında çıkan anlaşmazlık neticesinde iki taraf vilayete müracaat ettiler. Bir kısmı Arslanyan'dan şikâyet ederek patrik seçiminin bir an evvel yapılmasını istedi. Arslanyan taraftarları ise bir kısım papazların ruhanilikten azledildiğini ve bu şahısların kendilerini rahatsız ettiğini söyledi. Hepsi de benden patrik seçiminin yapılmasını istediler. Durumu Ankara'ya bildirdim ve izahat verdim. Bunun üzerine Ankara, meseleyi Lozan Anlaşması bakımından inceledi ve 19 Eylül 1950 tarihli Bakanlar Kurulu kararını verdi. Bu karar mucibince, bir defaya mahsus*

50 Milliyet Gazetesi, 20 Ekim 1950

51 Milliyet Gazetesi, 21 Ekim 1950

olmak ve atıye ait hukuki hüküm ifade etmemek şartı ile Ermeni vatandaşlar patriklerini seçeceklerdir. Bu seçim nasıl olmalıydı. Biz 1927 yılında yapılan seçimle eski nizamnamenin bazı maddelerini gözden geçirerek bir muhtıra hazırladık. Bu muhtıra üzerine Arslanyan taraftarları görüşlerini ifade ederek nokta-ı nazarlarını İçişleri Bakanlığına bildirdiler. Dört maddeden ibaret olan bu maruzat, tanzim edilen seçim talimatnamesine aykırı değildi. Bugün, patrik vekili beni ziyaret etti. Kendisiyle konuşup mutabakata vardık. Önümüzdeki Pazar günü, seçim bölgesi olarak kabul edilen kiliselerde 18 yaşını geçen Ermeni vatandaşlar delegelerini seçeceklerdir. Kiliselerin en yaşlı papazları ile delegeler de 9 Kasım'da patriği seçeceklerdir. Patriğin piskopos olup olmaması onların iç işleridir.⁵²

Hükümetin bu kararı almasında en önemli etken, yıllardır halledilemeyen patrik seçimi işinin bir an önce hal yoluna koyulması idi.

Seçimle ilgili hazırlıklar yapıldığı sırada Patrik Vekili Arslanyan da boş durmamıştır. Arslanyan'ın, Ermeni papazları evine davet ederek kendilerine tesir etmek üzere "benim tarafımda olmazsanız hepinizi aforoz ederim" dediği gazetelerde yer alıyordu. Patrik vekiline cephe alan taraf ise bunun kanunsuz olduğunu ileri sürerek ilgili makamların müdahalesini istemiştir.

Her kilisenin ayrı seçim bölgesi olarak tespit edildiği İstanbul'da emniyet kuvvetlerinin geniş güvenlik önlemleri altında yapılan seçimlerde her hangi bir olay yaşanmamıştır. Seçimlerle ilgili verilen ilk bilgilere göre Arslanyan ve ekibinin kazanması zor görünüyordu.⁵³ Nihayet yıllardır beklenen seçim, belirlenen tarihten biraz gecikmeyle 2 Aralık 1950'de neticelendirilmiştir.

Seçimlerde Ermeni Gregoryen Patriğini seçecek olan heyet 2 Aralık tarihinde Kumkapı Ermeni Kilisesinde toplanmıştır. İstanbul'daki Ermeni Kiliseleri adına 64, Anadolu'daki Kiliseler adına 8 ve 13 ruhani reisten oluşan heyet kendi aralarında toplanarak yeni patriği belirlemişlerdir. Heyetin toplantısından önce Ermeni cemaatine seslenen Arslanyan, demecinde devlete, hükümete teşekkürlerini bildirmiş, seçimin neticesini Ermeni cemaatinin takdirine bırakmıştır.⁵⁴

Seçimlerin sonucu ise tam anlamıyla sürprizdi. 2 Aralık 1950 tarihinde yapılan seçim sonucunda merkezi Arjantin'in başkenti Buenos Aires'te bulunan Güney Amerika'daki Ermeni Kiliseleri'nin başkanı Haçaduryan patrik olarak seçildi. Onun bu görevi kabul etmemesi halinde yerine Beyrut'taki Piskopos Paroyan getirilecekti.⁵⁵ Haçaduryan'ın patrik seçilmesine ilk itiraz, mevcut Patrik vekili Arslanyan tarafından yapılmıştır. Arslanyan'a göre, elde mevcut kanun ve nizamname hükümlerine göre Türkiye toprakları dışında bulunan ve vatandaş

52 Milliyet Gazetesi, 3 Kasım 1950

53 Milliyet Gazetesi, 29 Kasım 1950

54 Milliyet Gazetesi, 3 Aralık 1950

55 Milliyet Gazetesi, 3 Aralık 1950

Gazisi

Akademik
Bakış

57

Cilt 8 Sayı 16
Yaz 2015

olmayan bir şahıs patrikliğe seçilemezdi.⁵⁶ Arslanyan'a göre Bulgaristan'dan gelen ve 30 oy alan diğer patrik adayı Garabedian'ın patrik olması gerekiyordu.

Arslanyan ve taraftarlarının itirazlarına rağmen, 2 Aralık tarihinde yapılan seçimin mazbataları 31 Aralık 1950 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından tasdik edilmiştir.⁵⁷ 112'nci Ermeni Patriği olarak seçilen Haçaduryan'ın Türkiye'ye gelişi ise ayrı bir tartışma konusu olmuştur. Seçim sonuçları 31 Aralık 1950 tarihinde hükümetçe onaylanmasına rağmen Haçaduryan, Türkiye'ye gelip bir türlü görevine başlamıyordu.⁵⁸ Bu da doğal olarak cemaat arasında türlü türlü dedikoduların ortaya çıkmasına yol açıyordu.

Haçaduryan 10 Mart 1951 günü İstanbul'a gelmiştir. Patriğin gelişi basında şu şekilde yer almıştır: "Uzun zamandan beri şehrimize gelmesi beklenen Ermenilerin yeni patriği Karekin Haçaduryan dün sabaha karşı 3.15'te uçakla İstanbul'a gelmiş ve kalabalık bir Ermeni topluluk tarafından karşılanmıştır. Yeni patrik İstanbul'a ayak basar basmaz ilk demecinde şunları söylemiştir: *23 seneden beri ayrılmış olduğum vatanıma tekrar dönmek saadetine nail olduğum için Allah'a dua ediyorum. Memleketten uzak bulunduğum süre zarfında Türkiye'nin kaydettiği inkişaf dünyaca malumdur. Memleketimizin sevgili cumhurbaşkanımız Celal Bayar ve hükümetinin idaresi altında daima ilerlemeler kaydedeceğine eminim. Memleketimden ayrı bulunduğum müddet zarfında şerefli Türk vatandaşlığıma daima muhafaza ettim.*"⁵⁹ 10 Mart 1951 günü Türkiye'ye gelen yeni patrik Haçaduryan, 16 Mart'ta yemin ederek görevine başlamıştır. Haçaduryan'ın yemin töreni ve yönettiği ilk ayınle ilgili basında şu bilgiler rastlanmıştır: "112'nci Ermeni Patriği Karekin Haçaduryan dün saat 15'te Kumkapı'daki Meryem Ana Kilisesi'nde törenle ant içmiş ve patriklik esasını almıştır. Bu münasebetle yapılan törende Vali Fahrettin Kerim Gökay, Emniyet Müdürü Kemal Aygün ve şehirdeki bütün Ermeni cemaati hazır bulunmuştur. Merasime Meryem Ana Kilisesi'nde Piskopos Kırkor Kavafyan'ın okuduğu bir dua ile başlandı. Müteakiben Piskopos Kabetyan ve Kilise Meclis İdare Heyeti Patrikhaneye giderek yeni patrik Karekin Haçaduryan'ı kiliseye davet etmişlerdir. Kilisede, patriğe 99 reyden 67'sini almak suretiyle patrik seçildiği bildirilmiştir. Patrik, *kilise nizamlarına, hükümet kanunlarına riayet edeceğine ve muhafaza edeceğime huzurunuzda ant içiyorum* diyerek yeni Patrik Vekili Basmacıyan'ın kısa bir nutukla kendisine verdiği 500 senelik asayı almıştır."⁶⁰

Gregoryen Ermeni Kilisesi'nde 1944 yılından beri devam eden patrik seçimi krizi bu şekilde çözülmüş oldu.

56 Milliyet Gazetesi, 5 Aralık 1950

57 Milliyet Gazetesi, 31 Aralık 1950

58 Bunun sebebi, merkezi Arjantin'in başkenti Buenos Aires olan Güney Amerika Gregoryen Ermeni Kilisesi Başkanı Haçaduryan'ın İstanbul'daki Kumkapı Kilisesi'ne gelip oturmadan önce başta Brezilya olmak üzere Güney Amerika'daki kiliseleri ziyaret etmesinden kaynaklanan zaman kaybıdır. (NARA, NND, 938782, ABD'nin Buenos Aires Büyükelçiliği'nden Ankara Büyükelçiliği'ne gönderilen 23 Aralık 1950 tarihli yazı).

59 Milliyet Gazetesi, 12 Mart 1951

60 Milliyet Gazetesi, 17 Mart 1951

Sonuç

Cumhuriyetin ilanının ardından Lozan Antlaşması çerçevesinde İstanbul'da varlığını sürdüren Ermeni Patrikhanesi, 1922 yılında Zaven Efendi'nin ülkeyi terk etmesi üzerine 5 yıllık bir fasiladan sonra 1927 tarihinde yeni patriğini seçmiştir. 1927'de seçilen Patrik I. Mesrop Naroyan'ın 1944 yılında vefat etmesi üzerine Ermeni Ruhanî Meclisi, Kevork Arslanyan'ı Patrik Vekili olarak tayin etmiştir. Fakat Arslanyan, vekilliğinin ilk icraatı olarak Ermeni Ruhanî Meclisini dağıtmış ve patrik seçiminin yapılmasını engellemiştir.

Patrik Vekili Arslanyan'ın böyle bir tutum içine girmesinin en büyük nedeni, 1945 yılında kendisine muhalif olan Bahtiyaryan grubunun Erivan'da yapılan patrik seçimi öncesinde buraya telgraflar göndererek Erivan'da bulunan kendisinin ve heyetinin Türkiye'deki Ermenileri temsil etmediğini bildirmesidir. Bu olayın ardından Arslanyan ve Bahtiyaryan grubu olarak ikiye ayrılan Ermeni Cemaati, 1950 yılının son ayına kadar patrik seçimini yapamamıştır. Bu süreç içinde Patrik Vekili Arslanyan, Bahtiyaryan ve ekibini kendisine karşı muhalif hareketlerinden dolayı cezalandırmıştır. Bahtiyaryan ve grubunun "sakallarının kesilmesi" emrini vererek onları cezalandıran Patrik Vekili, aynı zamanda kendisine yakınlığı ile bilinen ve Bulgaristan'da bulunan Garabedian'ın Türkiye'ye getirilerek Patrik olarak seçilmesini istiyordu.

1949 yılına kadar çeşitli gerekçelerle ertelenen patrik seçimi 1949 yılında Bahtiyaryan ve ekibinin kararlı çalışmaları sonucu tekrar başlatılmıştır. Bu yıl içerisinde Başbakan Şemsettin Günaltay'ın da yakın ilgisiyle başlayan seçim süreci, 1950 genel seçimlerinin araya girmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimden zaferle çıkarak 27 yıllık tek parti iktidarına son veren Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında uğraştığı meselelerden biri de Ermeni Patrikhanesi'nde yaşanan seçim kriziydi. Bu soruna çözüm bulabilmek amacıyla İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay'ın hazırladığı taslağı 19 Eylül 1950 tarihinde kabul eden DP kabinesi, o tarihe kadar görülmeyen bir kararın altına imza atmıştır. İlk ve son kez olmak kaydıyla Ermeni Cemaati'ni de seçim sürecine dâhil eden bu kararla birlikte İstanbul'daki bütün Ermeni kiliseleri birer seçim bölgesi olarak belirlenmiştir. Sandık başına giden Ermeni Cemaati, verdikleri oylarla yeni patriği seçecek delegeleri belirlemiştir.

2 Aralık 1950 tarihinde yapılan nihaî seçim neticesinde o tarihe kadar hiç kimsenin patrik olarak ismini zikretmediği Haçaduryan, 112'nci Ermeni Patriği olmuştur. Haçaduryan'ın seçilmesi kamuoyunda büyük sürpriz olarak nitelendirilmiştir.

Böylece 1944 tarihinde boşalan ve Patrik Vekili Arslanyan'ın kural tanımaz politikalarıyla yaklaşık 7 yıl boş kalan patriklik makamı yeni sahibini bul-

Gazisi

Akademik
Bakış

59

Cilt 8 Sayı 16
Yaz 2015

muştur. Aslen Trabzon doğumlu olan Haçaduryan 1951 yılından 1961 tarihine kadar 10 yıl süreyle İstanbul'daki Gregoryen Ermeni Patrikhanesi'ni yönetmiştir.

KAYNAKLAR

Amerikan Arşiv Belgeleri

National Archives Records Administration, NND, 938782, RG:84

Gazeteler

Milliyet Gazetesi, 10 Temmuz 1950

Milliyet Gazetesi, 10 Temmuz 1950

Milliyet Gazetesi, 8 Ağustos 1950

Milliyet Gazetesi, 27 Eylül 1950

Milliyet Gazetesi, 20 Ekim 1950

Milliyet Gazetesi, 21 Ekim 1950

Milliyet Gazetesi, 3 Kasım 1950

Milliyet Gazetesi, 4 Kasım 1950

Milliyet Gazetesi, 10 Kasım 1950

Milliyet Gazetesi, 29 Kasım 1950

Milliyet Gazetesi, 3 Aralık 1950

Milliyet Gazetesi, 3 Aralık 1950

Milliyet Gazetesi, 4 Aralık 1950

Milliyet Gazetesi, 5 Aralık 1950

Milliyet Gazetesi, 31 Aralık 1950

Milliyet Gazetesi, 12 Mart 1951

Milliyet Gazetesi, 17 Mart 1951

Makale ve Kitaplar

AKANDERE, Osman; "Milli Mücadele Yıllarında Marmara Bölgesinde Faaliyet Gösteren Müfrezeler Milis Kuvvetleri ve Çeteler (1918-1922)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya 2008, Sayı:19.

AKBIYIK, Yaşar ; "Milli Mücadelede Güney Cephesi", *Türkler*, Cilt:15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

AKBULUT, İlhan; "Türk Tarihinde Ermeniler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 50, Ankara 2001.

AYHAN, Veysel; "Ermeni Kimliğinden Ermeni Sorununa Geçiş Sürecinde Rol Oynayan İçsel ve Dışsal Faktörler", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:24, Sayı 1, Bursa 2005.

Görüş

Akademik
Bakış

60

Cilt 8 Sayı 16
Yaz 2015

- AVCI, Cemal; "Milli Mücadelede Türk-Ermeni ve Gürcü İlişkileri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 4 Sayı: 13 Ankara 1994.
- BUDAK, Ömer; "Sevr Paylaşımı", *Türkler*, Cilt:15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- BURAK, Durdu Mehmet; "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Ermeni Faaliyetlerinden Kısa Bir Kesit", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 3, Sayı: 12, Karam Yayınları, Çorum 2007.
- _____ ; "Lozan'da Ermeni Meselesi Tartışmaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt:21, Sayı:62, Ankara 2005.
- ÇELİK, Kemal; *Milli Mücadelede Adana ve Havalisi 1918-1922*, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- ÇİÇEK, Kemal; "Türk-Ermeni Anlaşmazlığının Siyasi Kökenleri Tehcir ve Dönüş Üzerine Yaklaşımlar", *Teori*, Sayı: 183 (Nisan 2005).
- ELÖVE, Mustafa Emil; "Türkiye'de Din İmtiyazları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1 Ankara 1953.
- ERASLAN, Cezmi; "Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye", *Türkler*, Cilt: 13, Yeni Türkiye Yayınları Ankara 2002.
- Ermenilerin Yaptığı Katliamlar*; Rus Generali Mayeswki'nin Anıları, Çeviren: Azmi Süslü, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1986.
- ERSAN, Mehmet; *Selçuklular Döneminde Anadolu'da Ermeniler*, TTK Yayınları, Ankara 2007.
- İLTER, Erdal; "Ermeni Meselesinin Doğuşunda ve Gelişmesinde İngiltere'nin Rolü", *OTAM*, Ankara 2005.
- KILIÇ, Davut; "Selçuklulara Kadar Anadolu'da Gregoryen Ermeni Kilisesi", *Türk Kültürü*, Sayı: 452, Ankara 2000, 754.
- KÜÇÜK, Abdurrahman; "Gregoryen Ermeni Kilisesi'nin Oluşması ve Konsil Kararları Karşısındaki Tutumu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1997, Cilt: 35.
- _____ ; Belgelerin Işığında Türk-Ermeni Münasebetlerine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 31, Ankara 1994.
- SCHLICKLİN, Jean; "Ermeni Meselesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, İstanbul 1986.
- SOYSAL, İsmail; *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, Cilt:1, Ankara 1989.
- ŞAHİN, Gürsoy; "Türk-Ermeni İlişkilerinin Bozulmasında Amerikalı Misyonerlerin Rollerini Üzerine Bir İnceleme", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, Sayı: 1, Afyon 2005.
- ŞAHİN, Naci; "Ermeni Sorunu ve Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Doğu Anadolu'da Ermeni Faaliyetleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1 (Ermeni Özel Sayısı), Haziran 2005.

Gazi

ŞAHİN, Recep; *Tarih Boyunca Türk İdarelerinin Ermeni Politikaları*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1988.

TOSUN, Ramazan; "Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Mahiyeti", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 2004.

URAS, Esat; *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul 1987.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 2, TTK Yayınları, Ankara 1998, s. 6.

Web Sitesi

<http://www.hyetert.com> (İstanbul Ermenilerine Dair Haberler), 31 Ocak 2011.

Gazisi

Akademik
Bakış

62

Cilt 8 Sayı 16
Yaz 2015